

СМИСЛОВІ, ЗМІСТОВІ ТА РЕСУРСНІ
СКЛАДОВІ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНОЇ
СИТУАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ТА
СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Михайло Іванович Найдъонов

Найдъонов М. І. Смилові, змістові та ресурсні складові моніторингу соціальної ситуації особистісного та суспільного розвитку / М. І. Найдъонов // Наук. студії із соц. та політ. психології: зб. статей. – АПН України, **Ін-т соціальної та політичної психології**. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 19 (22). – С. 74–86. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nssp/2008_19/Naydonov.htm , <http://ispp.org.ua/files/1229965753..>

СМИСЛОВІ, ЗМІСТОВІ І РЕСУРСНІ СКЛАДОВІ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Висвітлюється проблема дієвості індикаторів моніторингу в контексті отримання додаткової інформації на ресурсному і смисловому рівнях.

Ключові слова: моніторинг, ресурсна і смислова складові громадської думки, рефлексивне інтерв'ю.

Освещается проблема действенности индикаторов мониторинга в контексте получения дополнительной информации на ресурсном и смысловом уровнях.

Ключевые слова: мониторинг, ресурсная и смысловая составляющие общественного мнения, рефлексивное интервью.

The problem of efficiency of monitoring indicators in the context of getting additional information on the resource and sense levels is examined.

Key words: monitoring, resource and sense components of public opinion, reflective interview.

Актуальність моніторингових досліджень соціальної ситуації неzapepечна: і більш-менш сталі, і порівняно бурхливі періоди розвитку суспільства потребують підтвердження або сталості тенденцій, або їх змінності. Саме тому моніторинговий режим збирання інформації став останнім часом широко вживаним у наукових дослідженнях [1].

Накопичений досвід проведення моніторингів робить очевидними і певні, пов'язані саме із специфікою таких досліджень, *проблеми*. Нас цікавить передусім дієвість індикаторів (показників) досліджуваного явища. Як відомо, моніторинг передбачає відстеження того чи іншого показника в історичній перспективі. Проте значення характеристик реальності, операціоналізованих через систему цих показників, для реципієнтів може втрачатися (змінюватися) швидше, ніж буде вичерпано часовий план моніторингового дослідження. Отож не виключено, що єдиним результатом моніторингу може стати фіксація невираженості, недієвості досліджуваного показника, що само по собі, однак, не позбавляє такі дослідження наукової значущості, хоч і послаблює їх ефективність.

Інша *проблема*, яка спрямовує наші зусилля і визначає викладені в цій роботі підходи, пов'язана з "втратою" в моніторингу власне соціальної ситуації (часто він перетворюється на вивчення громадської думки з певного кола питань [2]), повноти змісту досліджуваного явища. Звернімо увагу на те, що поняття "думка" має (принаймні у психологічному сенсі) набагато змістовнішу характеристику, ніж та, якої воно набуває в соціологічних

дослідженнях, де громадська думка презентована лише однією частиною – ставленням респондента до того чи іншого явища (факту, події, особи тощо), та й то взятому в редукованому (завдяки визначеній формі запитань) вигляді. Такі ж її структурні складові, як смислова і ресурсна (похідна від форми суб'єктності – індивідуальної чи групової) [3] або взагалі відсутні (як ресурсна), або з'являються лише на етапі інтерпретації даних (як смислова), залишаючись поза увагою дослідника під час збирання емпіричного матеріалу через недооцінювання такої додаткової інформації або через брак належних засобів її фіксації. Як бачимо, розв'язання потребує і *проблема* подолання розриву між сутністю реальності, що позначається певними поняттями (в нашому випадку багатогранністю думки), і можливостями способів її дослідження.

Мета, яку ми ставимо перед собою у більш віддаленій перспективі, полягає в подоланні цього розриву, чого можна досягти через удосконалення дослідницького інструментарію і насамперед реалізацію поліфункціональності індикаторів, котрі мають представляти досліджувану реальність у повноті її змістової, смислової та ресурсної складових. Ідеться, інакше кажучи, про підвищення ефективності отриманої за певну кількість дослідницьких дій кількості інформації. Наша розвідка є спробою зробити перші кроки в досягненні означеної тут мети.

Теоретичною основою пошуку, спрямованого на розширення можливостей фіксації проявів громадської думки під час моніторингу соціальної ситуації, стали засадні принципи психології рефлексії. Тож очевидним методологічним напрямом розв'язання означеної нами проблеми є звернення до рефлексивних підходів у тлумаченні досліджуваної емпірики. Це означає передусім можливість елементарних модифікацій предметного ряду, введення смислових і ресурсних показників в аналіз досліджуваної психологічної реальності. Відтак дістаємо змогу зберегти стабільність (повторюваність) індикаторів і зробити їх чутливими щодо додаткової інформації, яка функціонує в ситуації проведення дослідження.

У подальшому забезпечити поліфункціональність індикаторів (показників) моніторингового дослідження можна шляхом більш вичерпного використання ресурсної складової думки. Під ресурсною складовою маємо на увазі взаємопереходи форм суб'єктності – індивідуальної та групової, фіксація яких розщеплює однорідну, на перший погляд, психічну реальність. Із цього погляду в ситуації вивчення громадської думки важливим джерелом інформації може стати вивчення способу отримання інтерв'юером згоди респондента на опитування, а також фіксування позапроцедурної поведінки респондента і самого інтерв'юера. Тут навіть фіксування випадків усвідомлення обома сторонами обмеженості власного інтелектуального ресурсу і спроби реципієнта комунікувати з інтерв'юером можуть набувати значення додаткової інформації.

Зрозуміло, що напрацювання психології рефлексії на цьому етапі викладу виступають аналогією, асимілюючись у предметі вивчення громадської думки. Тож важливо уникати термінологічного навантаження, що “перебуває в обігу” в традиційному розумінні, відокремлюючи його від того, яке використовується в рефлексивній психології.

Передусім наголосимо на нашому розумінні рефлексії як переосмислення. Таке значення в це поняття вкладено свого часу І. М. Семеновим, який розв’язав тим самим проблему звуження рефлексії до ретроспекції. Семенов запропонував розрізнити смисли і змісти в дискурсивному мисленні як моделі рефлексивної регуляції творчості. Сам процес творчого мислення він розглядав як просування думки на чотирьох рівнях – предметному та операційному (що разом утворюють змістову сферу), а також на рівнях інтелектуальної та особистісної рефлексії (що разом формують смислову сферу). Виділивши (разом із С. Ю. Степановим [4; 5]) особистісний рівень рефлексування, дослідник конститував поняття чотирирівневої схеми, що сприяло залученню різних систем відстежування дискурсу, які повторювали і підтверджували закономірність: коли постає певна проблема, суб’єкт виявляє себе в зміні рефлексивних рівнів.

У цьому контексті поняття смислового неповністю збігається з традиційним його тлумаченням. Відволікання суб’єкта від предмета як вияви смислового не стають спеціальним предметом самоаналізу і часто виступають фоном щодо сконцентрованості на предметі. Виявлення цього факту в первинних дослідженнях рефлексії дало підстави кваліфікувати такі відволікання як значимі з погляду забезпечення продуктивності розв’язання задачі. У подальшому із зовнішньої позиції такі відволікання починають фіксуватися не на рівні інтерпретації та висновків, а на рівні фіксації їх як факту. Тобто наявні теоретичні, методологічні і методичні конструкти, якими оперує спостерігач, дають йому змогу опрацювати смислове в ході фіксації реакцій випробуваних незалежно від варіації носія інформації: чи то аудіозапис, чи бланк спостереження, чи власна пам’ять або автоматизоване робоче місце.

Висунуте нами припущення поділу рефлексивного процесу за походженням ресурсів – групового (колективного) та індивідного – розвиває ідею неоднорідності думки, що зафіксовано в тезі, викладеній вище: коли постає певна проблема, суб’єкт виявляє себе в зміні рефлексивних рівнів. Тільки тепер зміна відбувається ще й у площині обсягу рефлексування, який забезпечується у власних межах індивіда або ж відбувається від імені його фактичного або уявного середовища. У контексті перебування суб’єкта в проблемності такий прояв актуалізації суб’єкта є конкретним підтвердженням дії принципу зони найближчого розвитку Л. С. Виготського – тільки без закріпленої рольової диференціації між дорослим і дитиною.

Викладене пояснює та обґрунтовує застосування нами на певному етапі чотирирівневої схеми поліфункціонального підходу до

аналізу дискурсивного мислення. Такий підхід базується на допущенні співіснування в одній дискурсивній фразі (висловлюванні) різних функцій. Це впливає з природи рефлексивного процесу як змішаності смислового і змістового, ресурсного в індивіді і ресурсного в групі.

Саме на цих засадах розроблявся *метод контекстуального функціонально-параметричного змістово-смислового аналізу дискурсивного мислення (КФПЗСА)*, що може застосовуватися для вивчення громадської думки як методичний інструмент “схоплення” її смислових і ресурсних аспектів.

Передусім зафіксуємо етапи та умови реалізації методу, виведені з попереднього досвіду його застосування в контексті вивчення продуктивності [6] на матеріалі розв’язання малих творчих задач (МТЗ) (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи реалізації та умови застосування методу КФПЗСА

Етапи	Умови
Формування задуму дослідження (визначення проблемних ділянок)	Персональне, соціальне, корпоративне замовлення або дослідницьке самозамовлення
Ознайомлення випробуваних із задачею, інструкцією як стимульним матеріалом	Задача, що предметно відповідає задумові і спроможна втягнути у процес вирішення групу (“зачепити” групу)
Процес групового вирішення	Наявність програми спостереження Експертна фіксація ходу вирішення Технічна фіксація
Оформлення протоколу рішення – тексту	Трансформація звукових файлів (аудіозапису процесу розв’язання задачі) в текст, відновлення цілісного протоколу за допомогою введення в нього експертних позначок
Опрацювання протоколу, тобто розчленовування потоку реальності мови-думки на окремі концептуальні конструкти: компоненти, функціональні елементи, параметри, що спираються на аналіз мовних проявів учасників спільної діяльності. Або експертиза висловлювань (концептуальна класифікація висловлювань)	Експерт має володіти концептуальними критеріями функцій і параметрів як знаннєвою схемою; ознаками фактології, феноменології; контекстом рішення й окремих етапів вирішення (або наявність АРМ)
Переведення даних класифікації в показники	Знання експертом (рефлексивним психологом) формул, показників і порядку їх введення (або наявність пакету рефлексивного психолога)
Аналіз та інтерпретація показників	Належний рівень кваліфікації рефлексивного психолога

Певний інтерес становлять особливості методу КФПЗСА, насамперед під кутом зору історичної ретроспективи етапів його становлення та аналогів, що використовуються в дослідницькій практиці (табл. 2). Наголошення на особливостях методу має сенс, оскільки конкретизує розуміння можливостей його застосування в контексті нових дослідницьких завдань та умов їх вирішення.

Таблиця 2

Етапи становлення методу КФПЗСА та його аналоги

Призначення, відмінності методу	Аналог/тип
<p>Уперше репрезентує для аналізу не тільки результати мислення, а і його процес.</p> <p>Метод обмежений концептом змісту, через що збільшення знань про механізм на виході мало відрізняється від знань про нього на виході</p>	<p>Історичний початок – метод “думання вголос” під час розв’язання задач (К. Дункер)</p>
<p>Пошук формальних одиниць аналізу на інтеграційному рівні дає результати, що визначаються початковим змістом. Забезпечує формальне розчленування продукту діяльності (найчастіше тексту, протоколу мовного потоку). Вихід істотно відрізняється від входу.</p> <p>Метод обмежений вибором одиниці аналізу.</p> <p>Позаконцептуальність одиниці аналізу робить непрогнозованими примноження даних після аналізу й оцінювання їх як змісту або “сміття”</p>	<p>Найближчий формальний аналог – контент-аналіз</p>
<p>Ставить завдання розчленувати зміст, не втрачаючи позаконцептуальні факти. Спроба “вихоплення” алогічності думки увінчується створенням методу розчленування дискурсивного розумового потоку, що дає змогу в лабораторних умовах “препарувати” рефлексивний механізм творчості. Через введення поняття нормативного аналізу, змістово-сміслового аналізу доступними для дослідження стають як зміст, так і смисли</p>	<p>Найближчий змістовий аналог – змістово-смісловий аналіз(І.М.Семенов, С.Ю.Степанов)</p>
<p>Зміна об’єкта дослідження з індивідуального суб’єкта на суб’єкта групового закладає основи виходу методу за межі лабораторного експерименту. Очевидно: вирішення разом робить природним вирішення вголос! Можливість аналізу індивідуальної складової спільного протоколу забезпечена концептуально і технологічно. Система підготовки унікального експерименту через спеціальну технологію введення інструкції і задачі забезпечує прийняття випробуваними ситуації зовнішнього оцінювання значущої для випробуваного події. Включення до плану дослідження зовнішніх чинників значущості забезпечує широке поле прикладних можливостей.</p> <p>Розширення концептуальної і методичної бази не тільки забезпечує доступність диференціації під час дослідження рефлексивного механізму в груповій та індивідуальній частині, а й забезпечує дослідження груп-рефлексії як інтегратора рефлексивного потенціалу особистості. При розширенні концептуальної і методичної бази вводиться ряд компонентів і планів розчленування розумового потоку. Контекстуальний і параметричний аналіз розширюють можливості виокремлювання індивідуального і групового, у контексті ситуації аналізу дають змогу розкрити “алогічність” і додати істинність смислу, який нещодавно перебував у статусі “алогічності”. Нормування додає не тільки ретроспективний характер розробки норми задачі за допомогою технології конструювання задачі, а й дає змогу аксіологічний аспект з позицій дослідника перетворити в технологічний (доступний для дослідження)</p>	<p>Сучасне психодіагностичне призначення методу кваліфікується як унікальний експеримент для дослідження ситуативно-особистісних риз (О.О. Бодальов, В. В. Столін)</p>

Подальший розвиток методу пов'язаний з перенесенням його у “відкрити” (позалабораторну) реальність, а саме проведенням рефлексивних тренінгів-практикумів. Порівняння ситуації розв'язання малої творчої задачі і процедури узгодження з учасниками тренінг-практикуму (напередодні його проведення) правил (цінностей, відповідальності) участі в ньому як проблемних ситуацій привели нас до висновку про можливість використання процедури узгодження як діагностичної і в когнітивному, і в конвенційному сенсі [7]. Крім того, ми переконалися, що функціонування стратегій маскування процесів узгодження і розуміння одне одним можуть перебувати в стереотипній фазі, фактично виходячи за межі функції (призначення) стратегії. Виявлена стереотипна складова в процесах узгодження й розуміння через їх перерозподіл і фактичне неусвідомлення цих стереотипів їх носієм дають підстави стверджувати, що в разі задіяння моніторингових процедур матимемо справу з даними змішаного характеру. Звичайно в розрізі статистичної достовірності ця неоднозначність не має великого значення. Але вона набуває ваги, коли поза моніторинговими процедурами залишаються додаткові дані, важливі з огляду на передбачене в моніторингу врахування і контекстуальної інформації [1; 8].

Отже, маємо констатувати, що, з одного боку, в арсеналі рефлексивної психології є інструменти глибинного реконструювання думки, з іншого – пряме їх перенесення в моніторингову процедуру занадто трудомістке. Тому логічним видається впровадження в моніторингові процедури тих підходів до реконструкції думки, що застосовуються для вивчення продуктивності на матеріалі МТЗ, через їх первинну формалізацію з подальшим перенесенням цих формалізованих підходів на рефлексивне інтерв'ю. Відтак стає можливим поширення логіки цього підходу і на результати опитування громадської думки, і на процедуру та спосіб утворення стимульного матеріалу для нього, і на саму процедуру опитування.

За такий формалізований індикатор пропонуємо взяти критеріальний рівень визначення мовного висловлювання – “граматичну реалізацію”. Аналіз великої кількості протоколів розв'язання творчих задач дав змогу виділити низку граматичних реалізацій (граматичних форм, окремих висловлювань та слів, синтаксичних конструкцій тощо), завдяки яким у мовленні реалізуються (і на основі яких можуть бути реконструйовані) рефлексивні функції. Отже, граматична мовна форма може бути критерієм функціонування того чи іншого типу рефлексії: інтелектуальної чи особистісної, взаємодії, взаєморозуміння, взаємоузгодження. (Повний опис рефлексивних структур дискурсу та критеріїв визначення див. [8, с. 55–103]. Формально граматичні показники (для російської мови) наведено в табл. 3.

Граматичні реалізації рефлексивних структур

Інтелектуальні структури	Види інтелектуальних структур	Граматичні реалізації
Інтелектуальна рефлексія	інтенсивна	не-
	конструктивна	якщо.../ то...
Особистісна рефлексія	перспективна	буду / будемо
Взаємодія	зупинка – включення	чекай / дивись, поглянь
	координація	-айте, -уйте, -асмо /-ай, -уй
Взаєморозуміння	діалогізація (зокрема функція пред'явлення)	по-моєму, по-твоєму
Взаємоузгодження	розрізнення (зокрема функція підтвердження)	так

На першому етапі за напрям формалізації пропонуємо взяти частотний аналіз двох протоколів спільного розв'язання групою малої творчої задачі. Перший протокол (01) – успішне репродуктивне вирішення за допомогою *індивідуалістичної* стратегії кооперації – “лідерство-пригнічення”; другий протокол (06) – конструктивне, продуктивне вирішення в межах *колективістичній* стратегії взаємодії – “інтеграція” (кваліфікації рішень наведено згідно з класифікацією 1988 р.). Частота представленості тієї чи іншої граматичної реалізації дає можливість оцінити обсяг відповідної рефлексивної функції в певному дискурсі.

На другому етапі передбачено застосувати ці індикатори частотного аналізу в процедурі фіксації даних у рефлексивному інтерв'ю. Результати частотного аналізу протоколів спільного розв'язання МТЗ за рефлексивними показниками наведено в табл. 4.

Щоб підтвердити відповідність визначених граматичних відповідників показникам, вирахованим на основі КФПЗСА, наводимо порівняння значень за тими ж протоколами, що піддавалися частотному аналізу (табл. 5). Головним результатом такого порівняння двох наборів показників (структурних з табл. 5 і частотних з табл. 4) є зафіксоване збереження тенденцій співвіднесення обсягів рефлексивних структур дискурсу в обох видах аналізу, що за критерієм знаків свідчать про повну відповідність отриманих висновків.

Таблиця 4

**Порівняння двох протоколів за значеннями частотних показників
граматичних форм рефлексивних структур дискурсу**

Інтелектуальні структури	Види інтелектуальних структур	Частотні показники граматичних форм		Порівняння протоколів
		протокол	протокол	
Інтелектуальна рефлексія	Інтенсивна	14(28)	31(12)	↑
	Конструктивна	9(42) / 0	22(22) / 21(23)	↑
Особистісна рефлексія	Перспективна індивід.	2(163)	0	↓
	Перспективна груп.	0	2(251)	↑
Взаємодія	Включення (припинення)	4(71)	2(207)	↓
	Координація (вказівка)	8(43)	19(25)	↑
Взаєморозуміння	Діалогізація (пред'явлення)	0	2(229)	↑
Взаємоузгодження	Розрізнення (підтвердження)	21(17)	42(5)	↑

Примітка. У дужках наведено значення рейтингу даної частоти серед усіх граматичних форм протоколу. Частота визначається кількістю зустрічей даної граматичної форми в протоколі.

Таблиця 5

**Порівняння значень структурних показників
(у % до всього обсягу дискурсу, зафіксованого в протоколі)**

Інтелектуальні структури	Назва показника	Протоколи		Порівняння
		перший	другий	
Інтелектуальна рефлексія	Інтенсивна	11,90	12,67	↑
	Конструктивна	3,57	3,99	↑
Особистісна рефлексія	Перспективна індивід.	0,48	0,18	↓
	Перспективна груп.	0,00	0,27	↑
Взаємодія	Включення (припинення)	2,62	0,97	↓
	Координація (вказівка)	0,24	0,35	↑
Взаєморозуміння	Діалогізація (пред'явлення)	1,43	2,57	↑
Взаємоузгодження	Розрізнення (підтвердження)	3,81	5,67	↑

Як показують індикатори компонентів, частотний аналіз за критерієм граматичних відповідностей диференціює основні показники рефлексивних структур за такою ж логікою, як і при обробці протоколів, коли застосовувався повний концептуальний апарат рефлексивної психології.

Отже, емпірично підтверджено можливість використання частотного аналізу для порівняння двох однотипних дискурсів (протоколів мовлення) з метою експрес-оцінювання і порівняння вбудованих у них рефлексивних структур. Тобто запропоновано експрес-варіант КФПЗСА-методу, який є набагато компактнішим за першооснову і може використовуватися в ширшому колі емпіричних досліджень. Наступний крок – поширення цих показників на іншу реальність – рефлексивне інтерв'ю.

Придатність методу КФПЗСА для умов, близьких до ситуації вивчення громадської думки, ми перевірили під час проведення інтерв'ю з учасниками масових акцій протесту, що відбувалися на майданах Києва і Донецька у 2004 році під час президентських виборів в Україні, та подальшого їх аналізу. Усього було опитано 380 учасників протестних акцій: 308 осіб – у Києві (серед яких 254 з “помаранчевого” табору і 54 “синьо-білих”) і 72 особи – у Донецьку (усі “синьо-білі”). Отриманий у цих інтерв'ю дискурс було класифіковано відповідно до груп-рефлексивної концептуальної бази. У табл. 6 наведено результати порівняння частот граматичних форм рефлексивних структур.

Як бачимо, показники, що характеризують інтелектуальну рефлексію прибічників двох різних політичних таборів (“помаранчевого” і “синьо-білого”), мають деякі відмінності. Проте можна виділити і об'єднанчі характеристики, що відрізняють протоколи рефлексивних інтерв'ю від протоколів вирішення творчих задач. Так, найбільших значень в обох “кольорових” (“помаранчевій” і “синьо-білій”) вибірках набуває інтенсивна рефлексія. Переважання в один пункт рейтингу представленості частот граматичних показників інтенсивної рефлексії в “синьо-білому” таборі є не настільки значущим, як загальне переструктурування рефлексії. При спільному розв'язуванні задач у дискурсі превалює екстенсивна форма інтелектуальної рефлексії, яка забезпечує фіксацію процесу думання партнерів. У рефлексивному інтерв'ю провідною формою інтелектуальної рефлексії стає інтенсивна, причому у форматі оцінювання.

Порівняння рейтингів частот конструктивної рефлексії дає підстави стверджувати, що висування гіпотез було більш притаманним “синьо-білому” майданові, ніж “помаранчевому”, тоді як у

формулюванні висновків з висунутих припущень такої яскравої розбіжності між майданами немає.

Таблиця 6

Порівняння значень частотних показників рефлексивних структур дискурсу, зафіксованого в сукупному протоколі рефлексивних інтерв'ю з учасниками двох Майданів – у Києві і Донецьку – у 2004 р.

Дискурсивні індикатори інтелектуальної та особистісної рефлексії (смыслова складова)				
Індикатор			Київ	Донецьк
Інтелектуальна рефлексія				
інтенсивна	ні	↓	2441 (3)	950 (4)
конструктивна	якщо.../то...	↑	182 (81)/947 (10)	187 (31)/601 (7)
Особистісна рефлексія				
перспективна індивід.		↓	2 (163)	0
перспективна груп.		↑	0	2 (251)
Дискурсивні індикатори рефлексивних структур інтерперсональної рефлексії (ресурсна складова)				
Індикатор			Київ	Донецьк
Взаємодія				
зупинення	чекай	↑	2	10
координація	давайте...	↓	30 (395)	20 (257)
Взаємоузгодження		↑	247 (56)	252 (22)
Взаєморозуміння		↑	5	12

Відмінності в особистісній рефлексії (яка репрезентує індивідуальну і групову ідентифікацію як ресурсну характеристику вибірки) досить помітні: порівняно із “синьо-білими” у представників “помаранчевого” табору більш виражені індивідуально-персоніфіковані рефлексивні структури й ресурси і менш виражені групові.

Компоненти міжперсональної сфери (взаємодія, взаєморозуміння і взаємоузгодження), які характеризують особливості використання групового ресурсу, теж мають відмінності у двох масивах рефлексивних інтерв'ю. Так, взаєморозуміння і взаємоузгодження показали вищі рейтинги частот у донецькому масиві. Водночас у компоненті взаємодії спостерігаються інші тенденції: взаємодія нижчого рівня цілісності (по типу зупинки) має більші значення в донецькому, а вищого рівня цілісності (координація зусиль) – у київському “випадку”. Тож у ході порівняння двох масивів було виявлено різноспрямованість тенденцій

переважання рефлексивних структур, і тому не можна стверджувати, що в межах рефлексивного інтерв'ю рефлексивні структури сукупного дискурсу якогось із майданів більше відповідають стратегії взаємодії “інтеграція” при вирішенні творчих задач. Разом з тим апробований методичний інструмент уможливує побудову низки конкретних гіпотез і нових інтерпретацій, спрямованих на якнайповніше охоплення досліджуваної реальності в її смислово і ресурсному компонентах.

Порушена проблема пошуку додаткових методологічних підходів і методичних засобів, спрямованих на удосконалення моніторингового дослідження суспільно-політичних процесів, знайшла своє розв'язання в таких *висновках*.

1. Загальною тенденцією пошуку визначено формування змішаної схеми дослідження, яка передбачає використання якісних методів, зокрема дискурсивного аналізу в певній реалізації, що мають доповнювати моніторингові опитування.

2. Розроблено й апробовано метод експрес-аналізу рефлексивних структур дискурсу на основі оцінювання частот відповідних граматичних форм у сукупному масиві мовної продукції. Метод дає змогу оцінити обсяг інтелектуальної та особистісної рефлексії в різних ресурсних складових.

3. Порівняння рефлексивних структур дискурсу учасників масових політичних акцій показало їх відмінності як на функціональному смислово рівні, так і на рівні ресурсних складових.

4. Щоб охоплення моніторингом досліджуваної реальності було якомога повнішим, запропоновано нову схему проведення моніторингового дослідження, в якій опитування супроводжуватиметься фіксацією контексту розмови з респондентом з подальшим оцінюванням рефлексивних структур дискурсу в їх смислових і ресурсних складових, що має стати основою для обґрунтування варіабельності опитувальників при збереженні сталих змістових напрямів аналізу.

Література

1. Моніторинг стандартів освіти / За ред. А. Тайджимана, Т. Н. Послтвейта. – Л.: Літопис, 2003. – 328 с.
2. Бурко В. А. Социальное самочувствие в условиях трансформации российского общества (региональный аспект): Автореф. дис... канд. социол. наук. – Пермь, 2000. – 29 с.
3. Naidenov M. About the problem of subject of group reflection // Abstracts of 3d European Congress of Psychology, 4–9 July, 1993. – Tampere, Finland, 1993. – P. 324.
4. Степанов С. Ю., Семенов И. Н. От психологии рефлексии к рефлексивной культурадигме в психологии // Рефлексия в науке и обучении. – Новосибирск, 1989. – С. 144–153.

5. Рефлексия в организации мышления при совместном решении задач / С. Ю. Степанов, И. Н. Семенов, М. И. Найденов, Л. А. Найденкова // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – 1989. – № 1. – С. 4–9.
6. *Найденков М. И.* Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: Дис... канд. психол. наук: 23. 01. 1990. – К., 1989. – 239 с.
7. *Найдыонов М. І.* Конвенційні та когнітивні стереотипи як складові складнокоординованості // Актуальні пробл. психології: Проблеми психології творчості і обдарованості: Зб. наук. пр. / За ред. В. О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2007. – С. 148–159.
8. *Найдыонов М. І.* Формування системи рефлексивного управління в організаціях. – К.: Міленіум, 2008. – 484 с.

© **Найдыонов М. І.**